

't inschrien

achtste jaargang nr. 3, juli 1976 kwartaaluitgave

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

Th. L. M. van Stapele, Deldenerstraat 103, Hengelo - redactie-secretaris.
telef. 05400 - 20664

Redactie: J. J. H. Meijer, Olde Meulenweg 2, Hengelo, tel. 05400 - 12851, eind-redacteur
Adriaan Buter, Neede
H. H. Hagens, Almelo
J. Overbeeke, Haaksbergen

Administratie:

Mej. G. A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 053 - 310206

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: nr. 1818110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Kortenaerstraat 20-II, Enschede

Abonnementsprijs f 10,- per jaar.

Losse nummers f 3,- (exclusief portokosten)

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De Duvelshof in De Lutte en enkele opmerkingen over de boerderijgeschiedenis in Twente

In het volgende wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van de Duvelshof, een boerderij, gelegen in de Hengeler Heurne van de marke De Lutte. Hiernaast worden enkele veel voorkomende begrippen in de boerderijgeschiedenis wat nader omschreven.

De boerderijgeschiedenis of de plattelandsgeschiedenis in Twente heeft één zeer onbevredigend deel, namelijk het begin. Immers, juist van dit begin weten we eigenlijk niets. Uit opgravingen is bekend, dat hier al zeer vroeg een continue bewoning was, maar de aansluiting tussen de in de post-Romeinse tijd en de vroeg-Karolingsche tijd hier voorkomende bevolking is nog niet gevonden. Komen we dan in de tijd, waaruit ons oorkonden zijn overgeleverd, dat is omstreeks het jaar 800, (1) dan zijn er reeds boerderijen, waarop een bevolking woont waarvan we niet weten, waar ze weg komt.

We moeten daarom wel aannemen, dat voor het jaar 800 één groep of meerdere groepen mensen zich in Twente hebben gevestigd. Mogelijk hebben ze zich op een of andere wijze vermengd met een nog oudere autochtone bevolking. Dit is evenwel geheel speculatief. Een feit is, dat deze mensen zich vestigden aan de rand van hooggelegen stukken grond, de zogenaamde essen, en langs de riviertjes. Ze vestigden zich in kleine groepjes, in buurtschappen. Iedere boerderij van deze buurtschap had op die es een stuk bouwland in bezit en dat was ook bijna de enige grond, die deze eerste boeren bebouwden. Verder bezaten ze nog een stukje grond, dat we nu nog bij vele boerderijen aantreffen onder de naam 'n goarden. De meeste boerderijen met bijbe-

horende goarden waren omringd door een wal met gracht of wallen met grachten, welk stelsel verschillende vormen kon hebben. Het binnen de wallen gelegen grondgebied behoorde dus in eigendom toe aan de eveneens binnen dat stelsel gelegen boerderij. Dit wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door een vermelding in 1617 in het markeboek van Lonneker (2), waar het heet, dat de lijftochtshuizen gebouwd moeten worden binnen de omtuining of omwalling van het erf, waarbij deze lijftochtshuizen behoren, en niet op de gemene grond. De woeste gronden behoorden tot het gemeenschappelijk bezit van de daarbij gelegen erven.

In het algemeen zullen de bewoners tevens de eigenaars van de boerderijen geweest zijn. Deze eigenaars waren onafhankelijk, hun recht was een hoeveelheid mondeling overgeleverde regels. Op een gegeven moment komen er in ons gebied de marken voor. Verschillende buurtschappen vinden we dan verenigd in een gebied, dat marke heet. Het woord marke heeft verschillende betekenissen, n.l. 'merkteken', 'grens', en 'gebied, besloten binnen een grens'. De marken, waar wij mee te doen hebben, zijn inderdaad gebieden, besloten binnen een grens.

Hoe zijn nu deze marken ontstaan? Het is een vraag die al vele schrijvers hebben gepoogd te beantwoorden. Zeer ingewikkelde theoriën zijn door sommigen opgezet en door anderen weer even grondig afgebroken. Deze marke-theoriën vindt men uitvoerig beschreven bij Prof. Slichter van Bath in zijn boek 'Mens en land in de Middeleeuwen'. Toch zijn al deze theoriën naar mijn smaak nogal onbevredigend,

doordat zij onvoldoende gemotiveerd kunnen worden door het ontbreken van ouder archiefmateriaal.

Over het ontstaan der marken kan ik alleen maar zeggen, dat ik niet zeker weet hoe zij tot stand kwamen.

Hoe dit ook zij, in de tweede helft der dertiende eeuw worden in de schriftelijke bronnen bepaalde gebieden aangeduid als marken. Bekijken we nu deze gebieden, dan moeten we constateren, dat de begrenzing van deze gebieden nogal willekeurig is. Wanneer ik alleen al kijk naar de vijf marken van het vroegere landgericht Enschede, dan ontdek ik tussen die vijf marken niet één natuurlijke grens. Het mooiste voorbeeld van een zeer willekeurige grens in Enschede is wel de markegrens tussen de marken Usselo en Esmarke. Deze loopt gedeeltelijk door de buurtschap Broekheurne. De buurtschap Broekheurne is gegroepeerd rondom een grote Es. Midden door deze es in deze buurtschap is een kaarsrechte lijn getrokken. Aan de ene kant van deze lijn is men in de Usseler Broekheurne aan de andere kant in de Esmarker Broekheurne. Ook hier dus weer een zeer onduidelijk punt uit het marke-wezen.

Dat de boerderijen in die marken oorspronkelijk eigendom waren van de bewoner-gebruiker, is voor een deel nog aan te tonen uit het archiefmateriaal. Eén voorbeeld hiervan is het archief-Duivelshof. Andere voorbeelden zijn de Hof te Geesteren (3), Borggreve in Tilligte (4), Hulskate in Reutum (5), Groot Bavel in De Lutte (6), Elberting in Geesteren (7) en de Lipper in de Esmarke bij Enschede (8).

Bij de Duivelshof is dit archiefmateriaal mede zo belangrijk, omdat bijna alle ontwikkelingen in de boerderijgeschiedenis hierin zijn vastgelegd. Het eigenlijke archief loopt van 1455 tot heden.

Het is natuurlijk onjuist om te stellen, dat de boerderij Duivelshof werd ge-

sticht in het jaar van zijn eerste vermelding, dit is in het jaar 1385. Ten eerste zal in het algemeen een boerderij niet schriftelijk vermeld worden, tenzij deze het subject is van een rechtshandeling. Zo'n rechtshandeling, bijvoorbeeld koop, verkoop, belening enzovoort, kan plaats hebben in 900, maar het is evengoed mogelijk, dat zij eerst plaats vindt in het jaar 1400.

Ten tweede werden lang niet alle zaken op schrift gesteld. Erfeniskwesties zullen in de oudste tijden in het algemeen mondeling, ten overstaan van getuigen, geregeld zijn. Van deze mondelinge regelingen vertellen ons onder andere de markeboeken, waarin we vaak lezen, dat bij geschillen niet een beroep wordt gedaan op een verzameling geschreven rechtsregels, maar dat men geschillen afdoet op grond van mondeling overgeleverde regels.

Als laatste punt geldt, dat uit vroeger eeuwen veel archiefmateriaal verloren gegaan is. Een archief, dat loopt vanaf 1455 behoort in de Twentse boerderijgeschiedenis tot de grote uitzonderingen.

Nog even iets over de samenstelling van het archief-Duivelshof. In het algemeen is een huisarchief, in dit geval dus een boerderijarchief, een overgeleverde combinatie van persoonlijke en familiearchieven, afkomstig van personen of families, die dezelfde boerderij hebben bewoond.

Het onderhavige archief voldoet niet helemaal aan deze definitie. Het bestaat grotendeels uit fotocopiën van het archief Frenswegen, dat berust op het Fürst zu Bentheimse Archiv te Burgsteinfurt, een kleiner deel, samengevat in een afzonderlijke afdeling, bestaat uit aantekeningen uit gedrukte bronnen, en tenslotte nog een enkel origineel stuk.

Toch zou ik het overgrote deel van deze stukken willen beschouwen als behorend in het archief-Duivelshof in de zin van de definitie, omdat deze stukken

in oorsprong ook in afschrift bij de eigenaars en bewoners van de Duivelshof zullen hebben berust, om daarmee eventueel te kunnen aandringen op de naleving van de in deze stukken vervatte overeenkomsten. Dit gehele complex van copiën en originalia berust thans weer op de Duivelshof bij haar eigenaar, de familie A. C. ter Kuile, wat ook weer een punt is om deze verzameling te beschouwen als archief. Tot zover deze, wel wat lang geworden, inleiding.

De geschreven geschiedenis van de Duivelshof begint in het jaar 1385. Toch doen er in De Lutte enkele verhalen de ronde, waarvan de vertellers menen, dat ze betrekking hebben op de oudste geschiedenis van de Duivelshof. Ik wil U deze verhalen niet onthouden, want het zijn eigenlijk wel grappige verhalen. In oude tijden zouden op de Duivelshof drie heidense rechters gewoond hebben, die gericht hielden over het hele land. Ze lieten hun paarden grazen in het Oelenbos of stalden ze achterwaarts, zodat hun sporen averrechts in de grond geprent stonden, in onderaardse stallen. Zo kon niemand ooit zien of de rechters al dan niet thuis waren.

Een ander verhaal zegt, dat hier lang geleden een landheer woonde, die voor de gemeente invorderingen moest doen. Hij was zeer streng en wreed. Indien de boeren niet betalen konden, nam hij ze gevangen en wierp ze in de onderaardse gangen van zijn kasteel Snuiterburg. Naar hem, die een echte duivel was, heette de boerderij Duivelshof.

Deze naamsafleiding zullen we echter wel met een korreltje zout moeten nemen. Een derde verhaal, dat evenwel op het tweede zou kunnen aansluiten, is het verhaal dat zegt, dat op de Duivelshof een enorm groot korenspieker heeft gestaan, waarin ingevorderd koren werd opgeslagen.

Een laatste overlevering, die ik hier

nog wil vermelden, is die, welke zegt, dat op de Duivelshof heidense goden werden aanbeden, dat het dus een cultuscentrum was. De eerste Christenpredikers waren vol afschuw over de Germaanse godsdienst. De Germaanse goden werden door hen 'duivels' genoemd. Op grond van dit verhaal zou de naam Duivelshof kunnen betekenen 'hof, waar heidense goden worden vereerd'.

We zullen deze overleveringen nu maar verder laten voor wat ze zijn en ons bezig gaan houden met een wat minder glibberige geschiedenis.

In 1385 komen we in de leenregisters van de Utrechtse bisschoppen tegen Johan Snoye, geheten Duivelshof (9). Hij wordt beleend met borglenen van zowel Goor als Diepenheim. In totaal wordt hij dan beleend met drie boerderijen en de tienden uit acht boerderijen, waaronder de tienden uit Duivelshof. Doordat aan zijn naam is toegevoegd de vermelding 'geheten Duivelshof' mogen we aannemen, dat hij op de Duivelshof heeft gewoond, temeer daar hij verderop in de leenregisters kortweg wordt aangeduid met 'Duivelshof'. In 1389 wordt Johan Snoye opnieuw met dezelfde goederen beleend (10). Hij doet dan echter daarvan meteen afstand ten behoeve van zijn zoon Gerard Snoye. Toch wordt Gerard niet beleend met al de goederen van zijn vader, want Egbert Sticker wordt beleend, op de zelfde dag en plaats als Gerard Snoye, met twee boerderijen en een tiende, die voor dien aan Johan Snoye hadden toebehoord (11). Het is niet onmogelijk, dat Egbert Sticke in een bepaalde familie-relatie tot de Snoye's stond.

Johan Snoye was tevens dienstman van de Graaf van Bentheim (12). Uit hoofde van die functie is hij beleend met vier molt rogge uit het erve Aarninkhof te Hasselo. Een molt rogge is het zelfde als twee mudden rogge.

Even iets over dit geslacht Snoye, ook wel Snoynk genaamd. Het is niet on-

waarschijnlijk dat dit geslacht haar naam ontleend aan het erve Snoeyink in De Lutte, dichtbij de Duivelshof gelegen. Deze familie wordt het eerst in oorkonden genoemd in het jaar 1283 (13). Vanaf dit tijdstip tot in de vijftiende eeuw komen we verschillende keren leden van dit geslacht tegen. De ene keer worden ze aangeduid als ridder of als knape, de andere keer als burger van Oldenzaal (14). Sommige telgen uit deze familie hebben bestuurlijke functies in Oldenzaal vervuld. Zo heeft in 1449 de bisschop een schuld van 155 franse schilden aan ene Johan Snoye en hij verpand hem daarvoor het richterschap van Oldenzaal (15). Als zodanig komt deze Johan voor tot 1454. Als dienstadel staan de Snoye's in dienst van de graven van Bentheim (16), de heren van Almelo (17) en natuurlijk de bisschoppen van Utrecht (18).

Men kan zich afvragen, waar dit soort figuren uit de lagere adel vandaan komt. Immers, tot in de vijftiende eeuw kennen we in Twente en ook daar buiten verschillende van deze geslachten, behorend tot de lagere adel, die vaak namen dragen van wat heden boerderijen zijn, of namen, die identiek zijn aan namen van marken. Men denke hierbij bijvoorbeeld aan de Van Buurse's, de Van Geesteren's, de Van Twiclo's, de Van Losser's enzovoort. Mogelijk hebben we hier te maken met restanten van oude boerenfamilies, die hun eigen zelfstandigheid en die van hun erf enigszins trachten te bewaren door in dienst te treden van de machtiger heren van die tijd. Na de vijftiende eeuw hoort men van de meeste van deze families niets meer.

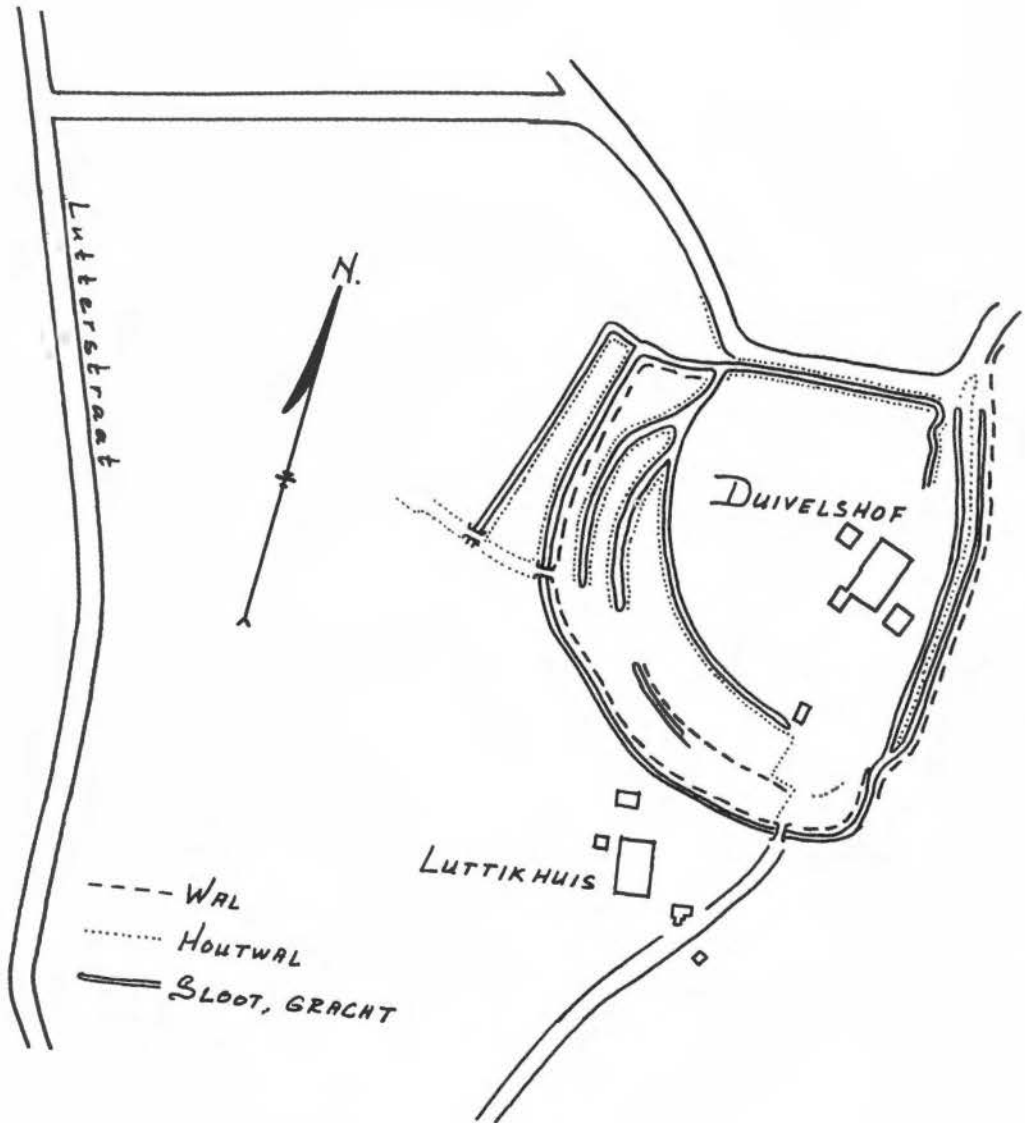
Ik ben van mening, dat een nauwkeurige bestudering van de status van deze lagere adel nieuwe gegevens zou kunnen opleveren voor de plattelandsgeschiedenis.

Maar nu weer terug naar de Duivelshof. In het jaar 1440 werd door de Lutter

Marke een warenlijst opgemaakt (19). Duivelshof heeft dan twee en een halve waar en is daarmee de hoogstgewaarde in de Hengeler Heurne van De Lutte. Volgens de overlevering was de Duivelshof de hoofdhof van de Hengeler Heurne. De Lutte was verdeeld in vier heurnen, de Elfter Heurne met de hoofdhof Monninkhof, eertijds Hof Elfter geheten, de Molter Heurne met de hoofdhof Molthof, de Roder Heurne met de hoofdhof Hanhof en de Hengeler Heurne met de hoofdhof Duivelshof. Vermoedelijk heeft het erve Hengelman, vroeger Hof te Hengelo genaamd, deze functie eerder bekleed. Ik heb nu wel gezegd, dat er in De Lutte vier hoofdhoven waren, maar tot op heden heb ik nog niet kunnen uitvinden, wat deze functie van hoofdhof nu eigenlijk inhield. Het markerecht van De Lutte vermeldt ook niets, wat hierover opheldering zou kunnen verschaffen. Ik vermoed evenwel, dat aan de hoofdhoven in vroeger tijden een soort boer-richtersfunctie verbonden was, als een decentralisatie van het bestuur over deze zo uitgestrekte marke. Met zekerheid kan ik echter niets over de hoofdhoven vermelden.

Typisch in de bovengenoemde lijst van waartallen is, dat er in voorkomt de katerstede Utterlage (20). In latere stukken komt deze naam niet meer voor, maar wel de naam Pennekamp (21). In het archief-Duivelshof komt voor een lijftochtshuis, dat eerst Lutterlage genoemd wordt. Later heet de Lijftocht van de Duivelshof Pennekamp. Waarschijnlijk zullen de namen Utterlage, Lutterlage en Pennekamp betrekking hebben op de zelfde katerstede.

In het jaar 1455 verkopen Arend Ribbert en zijn echtgenote Ebele Snoye en Lijsabeth Snoye onder momberschap van Johan Wonder, hun vrije erve Duivelshof met Luttikhuis en een katerstede met al hun toebehoren, aan de prior en het convent van het klooster

ten Marienwolde, of zoals het beter bekend is, het klooster Frenswegen bij Nordhorn (22). Uitgezonderd van deze verkoop blijven de tienden grof en smal uit het erf Duivelshof, die toebehoren aan Lijsabeth Snoye. Deze tienden waren aan haar overgedragen door haar zuster Ebele (23).

Deze Ebele Snoye was dus getrouwd met Arend Ribbert, terwijl Liesbeth omstreeks deze verkoop trouwde met Herman van Beckum (24). Zij waren de overgrootouders van Maria van Beckum en Johan van Beckum, gehuwd met Ursula van Werdum. Zoals bekend zijn Maria en Ursula de veelbesproken Juffers van Beckum. Waarschijnlijk zullen de gezusters Snoye door deze huwelijken niet veel belang meer hebben gehad bij de Duivelshof, waardoor ze tot de verkoop overgingen. De bij deze verkoop inbegrepen boerderijen Luttkhuis en de katerstede waren lijftochtshuizen van de Duivelshof, zoals we verder zullen zien, Liesbeth Snoye verkocht onder momberschap van Johan Wonder. Het is, geloof ik, wel nuttig om deze term nader te omschrijven. Vrouwen waren vanouds niet gerechtigd tot het verrichten van rechtshandelingen, ze waren onmondig. Bij rechtshandelingen moesten ze dus vertegenwoordigd worden door een man, die wel handelingsbekwaam was. Zo'n vertegenwoordiger werd mombler genoemd. Men zou deze functie kunnen omschrijven met vertegenwoordiger in rechten (25).

Omstreeks de tijd, dat deze verkoop plaats vond, is het erve Duivelshof verpacht aan Egbert ten Duivelshof en zijn vrouw Wobbe (26). Vier jaar later wordt het erf verpacht aan hun zoon Johan ten Duivelshof, gehuwd met Fenne ter Hengele, afkomstig van het erve Hengelman te De Lutte (27). Egbert en Wobbe krijgen nu Luttkhuis als lijftocht. In dit verband is de lijftocht een deel van het erf, waarvan de lijftochters het vruchtgebruik krijgen tot hun dood,

evenwel onder betaling van een evenredig deel van de pacht. Zolang de ouders dus leefden, hadden de kinderen geen gebruiksrecht op de lijftocht. Na de dood van de lijftochters viel de lijftocht weer toe aan de hoofdgebruikers van het erf. De lijftocht werd ook wel Negendeel genoemd, omdat zij steeds bestond uit één negende deel van het erf en de gerechtigheden van het erf (28).

In deze pachtovereenkomst werd meteen bepaald, dat, wannneer Johan en Fenne zich niet meer in staat achtten het hele erf te bebouwen, zij deze lijftocht mochten gebruiken. Zou evenwel deze lijftocht nog in gebruik zijn bij hun ouders, dan kregen ze een andere lijftocht, Utterlage genaamd. De Duivelshof had dus twee lijftochten, iets, wat ik nog niet eerder ben tegengekomen. Na deze vermelding wordt Luttkhuis niet meer genoemd als lijftocht, maar als een zelfstandig erf.

Een merkwaardige oorkonde dateert uit het jaar 1461 (29). Hierbij geven Johan en Fenne zich als horigen aan het klooster en wel als keurmedigen. Keurmedig wil zeggen, dat het klooster bij overlijden van de horige een keurmede uit zijn nalatenschap mocht nemen, in dit geval bepaald op een koe. In dezelfde oorkonde behouden Johan en Fenne zich het recht voor, dat een van hun kinderen vrij zal zijn. Het klooster geeft hierop aan Johan en Fenne het recht om het erf als horigen van het klooster te gebruiken.

De horige rechten binnen de bisschoppelijke hoven in Twente bepalen, dat, wanneer een echtpaar in de horige echte wordt opgenomen, zij twee kinderen als vrij zullen mogen aanwijzen (30). We zien hier al, dat de bepalingen omtrent de horigheid binnen de echte van het klooster Frenswegen afwijken van de rechten, geldend in de Twentse bisschoppelijke hoven. Waar ik nog meer verschilpunten in het archief-Duivelshof aantref, zal ik dit in

mijn verdere relaas vermelden.

Het lijkt mij bovendien wel goed om op het onderwerp horigheid wat verder in te gaan. Immers, van de horigheid in Twente is tot nu toe alleen studie gemaakt, waar het de horigheid in de bisschoppelijke hoven betreft. Massink geeft zijn proefschrift wel de titel 'Horige rechten in Twente', maar hij zegt niets over de horige rechten buiten de bisschoppelijke hoven. In dit proefschrift en ook in andere publicaties wordt nogal een negatief beeld van de positie van de horigen gegeven. Horigen worden verhandeld als vee, ze moeten dit, ze zijn verplicht tot dat enz. De voordelen van de horigheid worden mijns inziens te weinig benadrukt.

Immers, de horige familie op een boerderij had het continue gebruiksrecht op dat erf. Op de horige erven werden eeuwenlang de zelfde pachten geheven, ondanks de waardevermindering. Prof. Slichter van Bath toont aan in zijn boek 'Een samenleving onder spanning', dat de rijkste boeren horige boeren waren. Uit de oorkondenboeken en andere bronnen-publicaties, betreffende Twente, heb ik de indruk gekregen, dat de vroegere maatschappij sterk trapsgewijs was ingedeeld. Onderaan staat de horige, boven hem de eigenaar van zijn erf. Deze eigenaar was echter veelal zelf weer in dienst van een hoger geplaatst heerschap en als zodanig ook weer afhankelijk. Waarschijnlijk zal de persoonlijke vrijheid naar boven toe steeds groter zijn, maar in elke verhouding lag een samenspel van rechten en plichten.

Men kan wijzen op overdrachten van boerderijen, waarbij de bewoners van die boerderij in de overdracht zijn inbegrepen. Op het eerste gezicht lijkt dit sterk op mensenhandel, maar in feite wordt hierdoor het gebruiksrecht van de horigen in stand gehouden. Men moet een dergelijke overdracht dus eerder als een last voor de koper beschouwen dan als een last voor de des-

betreffende horigen.

Men kan ook wijzen op stukken, waarin alleen mensen, horigen, verkocht worden. Maar wie zegt, dat het hier niet verkopen van horigen betreft, ten dienste van een voorgenomen huwelijk van die horigen met horigen uit een andere echte? Meestal wordt de bedoeling van de verkoop in de oorkonde niet nader omschreven, maar in het ene geval, dat mij bekend is, waar de bedoeling enigszins zou kunnen blijken betreft het inderdaad aan- en verkoop van horigen ten dienste van een huwelijk van een horige, wonende op het erve Wissink in Usselo (31).

Bovendien, wanneer men met mij aanneemt, dat de horigen zijn voortgekomen uit een eertijds vrije boerenstand, dan zal men veilig van mening kunnen zijn, dat deze vroegere vrijen zich niet zonder meer vrijwillig in een slavernij stortten. Tot zover hetgeen ik wilde vermelden over de horigheid.

In het boek van erfwinningen van het klooster Frenswegen vinden we in 1501 de aantekening, dat Johan Duivelshof in dat jaar het erf gewonnen heeft. (32). De keurmedigen, ook wel kamerlingen genoemd, binnen de Twentse hoven behoeften geen erfwinning te betalen (33). De keurmedigen van Frenswegen waren hiertoe wel verplicht.

In 1521 koopt de oudste zoon van voornoemde Johan, eveneens Johan geheten, zich vrij uit de horigheid (34). Hij huwt daarna met een vrije vrouw. Massink is van mening, dat een zoon, die zich vrij koopt, geen erfrecht meer kan doen gelden op het erf, waarvan hij afkomstig is (35). Waar het betreft het horigenrecht van het klooster Frenswegen, is deze uitsluiting in elk geval niet van toepassing. Het klooster garandeert namelijk, dat degeen, die het gebruiksrecht op het erf Duivelshof in de plaats van Johan zal uitoefenen, jaarlijks een voer hooi en een mud rogge aan Johan moet geven, op straffe van een vat boter aan het klooster (36).

Deze jaarlijkse last is af te kopen met 20 rijnse goudguldens. Daarboven wordt aan Johan nog het recht gegeven om levenslang vanuit de Duivelshof twee varkens in de markebossen te drijven, wanneer daar eikels zijn, het zogenaamde recht van akereen, en het recht van uitdrijf van een koe.

Uit deze oorkonde blijkt eveneens, dat Johan bij de Duivelshof een stuk moerassige grond in eigendom had. Het is niet onmogelijk, dat hij een boerderijtje heeft gesticht in de nabijheid van de Duivelshof. Zijn rechten worden zes jaar later nog eens bevestigd (37).

In 1531 trouwt Lubbert ten Duivelshof met Engele Loetinck (38) en drie jaar later winnen zij het erf (39). Aan pacht moeten zij de vierde garve geven. Lubbert blijkt dus nu het gebruiksrecht op de boerderij van zijn broer Johan te hebben overgenomen. Hij mag het erf gebruiken als horige van Frenswegen. Zestien jaar na de erfwinning heeft Lubbert alle rechten, die zijn broer nog op het erf had, afgekocht (40). Hierna horen we niets meer over Johan ten Duivelshof, die zich had vrijgekocht. Mogelijk is hij naar Oldenzaal getrokken en de stamvader van het Oldenzaalse geslacht Duivelshof.

Een niet met name genoemde zoon van Lubbert en Engele wordt in 1555 door het klooster zonder betaling vrijgelaten (41). Deze zoon wordt aangeduid met 'Duvelhofs zoon de student'. Het is zeer waarschijnlijk, dat hij voor priester studeerde. Dit was immers in het horigenrecht de enige beschreven mogelijkheid, naast de jongste van een tweeling, om zonder betaling te worden vrijgelaten (42). In 1564 verpachte het klooster de Duivelshof aan Lucken ten Duivelshof en zijn vrouw Swenne (43). Daar de oudste zoon bij de familie Duivelshof steeds Johan heette, zal hij wel een jongere zoon zijn geweest.

Gezien de opeenvolging van deze erfwinningen zouden we mogen verwach-

ten om in 1600 weer een erfwinningsbrief in het archief Frenswegen aan te treffen. Deze is echter niet meer aanwezig, waarschijnlijk om dat in deze tijd de administratie niet al te best kon worden bijgehouden, daar het klooster tot op één bewoner was uitgestorven (44). In een erfwinningsbrief van 1635 wordt echter naar de brief van 1600 verwezen, waarbij het erf was toegewezen aan Johan Duivelshof en Fenne (45). In 1635 nu is Johan overleden. Zijn nalatenschap bestaat uit vier paarden, zeven melkkoeien, vier ossen, zesentwintig gaste koeien, en zeven varkens. Hierbij komt natuurlijk nog gereedschappen, inboedel, en het gewas op de zolders en op het land. Het klooster neemt uit deze nalatenschap een paard als keurmede. Verder neemt het klooster de helft van deze nalatenschap, getaxeerd op 240 daalders, daarbij verwijzend naar de erfwinningsbrief van 1600. De nalatenschap toont wel aan, dat deze horige familie zo arm nog niet was. Hoe het echter te rijmen valt met de horigheidsrechten, dat het klooster gerechtigd was tot het nemen van de helft van de nalatenschap, kan ik niet zeggen. Misschien zag men deze 240 daalders als een soort erfwinning. Een jaar hierna echter kan Fenne het erf niet meer bewerken. De erfwinning wordt dan gevraagd door Luiken ten Duivelshof en zijn vrouw Geese (46). De inhoud van deze erfwinningsbrief is, in tegenstelling tot de vorige, zeer onduidelijk. Men krijgt de indruk, dat zij, hoewel getrouwd en in het bezit van twee kinderen, niet mondig zijn, omdat de erfwinning aangevraagd wordt, ten behoeven van Luiken en Geese, door de boerrichter van De Lutte, Gosen ten Bavel, en Griete ten Luttkhuis, Berent Prenger en Goert Groenhaar, terwijl Luiken daar zelf bij aanwezig is. De aanvragers beloven bovendien allemaal hulp en bijstand aan het echtpaar Luiken en Geese Duivelshof te zullen verlenen. De erfwinning wordt

toegestaan. Het is niet onmogelijk, dat Luiken een zoon is uit een zijtak der familie Duivelshof en als zodanig geen rechtstreeks recht tot erfopvolging had.

Hoe dit ook zij, Luiken en Geesen worden in 1671 opgevolgd door hun zoon Johan met echtgenote Aalken (47). Omstreeks 1676 overlijdt deze Johan en laat achter een minderjarige zoon Johan. Zijn weduwe hertrouwt met Johan Molthof, die zich nu ook Duivelshof noemt (48). Johan Molthof brengt uit een eerder huwelijk een dochter Hermken mee. Voor het gemak zal ik Johan Molthof verder Senior, zijn stiefzoon Johan Duivelshof Junior noemen. In 1688 deelt Johan Senior aan het klooster mee, dat zijn vrouw is overleden en dat hij van plan is te hertrouwen (49). Bepaald wordt, dat Johan Senior de Duivelshof mag gebruiken tot 1696 en dat in 1696 het erf zal overgaan op Johan Junior. Tegelijk worden dan al enige stukken grond in gebruik gegeven aan Johan Junior. Indien Junior voor 1696 zal trouwen, krijgt hij de lijftocht tot 1696 in gebruik. Wel, Junior is al gauw een keer getrouwd met zijn stiefzuster Hermken Molthof, waarschijnlijk in 1692 (50). Na 1696 zou Senior de lijftocht Pennekamp in gebruik krijgen.

Door de Münsterse oorlog waren de kosten van de Lutter Marke sterk gestegen. Ter bestrijding van die kosten ging men over tot de verkoop van veldgrond. Ook Duivelshof had een stuk grond aangekocht ter waarde van 40 gulden (51). Waarschijnlijk onder druk dragen ze deze grond in 1691 over aan het klooster voor dezelfde prijs (52). Johan Junior moest deze grond ontginnen en mocht haar daar voor drie jaar gratis gebruiken. Binnen de Twentse hoven zou het niet nodig zijn geweest, dat de eigenaar grond, toebehorend aan zijn horigen, aankocht, omdat daar dergelijke bezittingen van horigen na het tweede versterf overgin-

gen aan de eigenaar van het erf (53). Eveneens ter bestrijding van de gestegen kosten ging de Lutter Marke in 1693 over tot de uitschrijving van een verkoop van bomen, staande in de marke bij de boerderijen. De opbrengst zou besteed worden voor de afdoening van de markeschulden, terwijl de rest zou worden verdeeld onder de goedsheren volgens de waartallen. De opbrengst van deze verkoop bedroeg *f* 20.820.5.-. (54).

Het schijnt, dat de verhouding tussen Junior en Senior, naarmate het jaar van overdracht 1696 naderde, steeds slechter werd.

Johan Senior heeft een hekel aan het betalen van belasting. Zo heeft hij over de jaren 1676 tot 1695 een stuk grond voor de verponding verzwegen (55). Als hij dan toch deze ontdoken belasting, een bedrag van 90 gulden, moet betalen, zegt hij, dat deze belasting niet door de pachter, maar door de eigenaar, in casu het klooster, betaald moet worden. Het klooster wijst deze vordering van de hand en vermeldt, dat Johan niet beschouwd moet worden als een 'simpele Boerman', maar als 'dominus utilis', dit is vruchtgebruiker. Eigenlijk is deze tegenstelling helemaal niet aan de orde, omdat de verponding door de gebruikers van het erf betaald moest worden. Bovendien verwijst het klooster naar de erfbrief van 1671, waarin bepaald werd, dat dergelijke belastingen door de pachter voldaan moesten worden. Na de overdracht probeert Senior de nog niet betaalde belastingen van voor 1696 te laten betalen door Junior (56). Deze trapt daar niet in. Na veel geharrewar met een hele serie aanslagen wordt via een erg moeilijke berekening bepaald, welk deel hiervan ten laste van Junior komt. Het is het kleinste deel (57).

In 1696 vraagt Johan Junior aan de boerrichter Jan Farwick, Bernd Olden Haarman en Lucas ten Hengelman naar het markerecht en oude gewoonte

met betrekking tot de overdracht van een erf en de rechten op lijftocht. Volgens het Lutter Markerecht is dit als volgt (58):

Wanneer een boerman zijn erf verlaat en op de lijftocht gaat wonen, dan moet hij eerst voor zijn opvolger al het land inzaaien. Het moet op het erf achterlaten het beste paard met een achterstellen, een wagen, ploeg, eg, zaaigerei, de op één na beste koe, een drachtig varken of een zeug met biggen, de grootste ketel, de grootste pot, kussen, kist, en een bed met toebehoren voor een knecht, een mud rogge, een zijde spek, boter en van alle verdere inboedel het beste deel.

Over de lijftocht zelf bepaalt het markerecht, dat degeen, die de lijftocht gaat betrekken, wanneer hij op het erf is ingetrouwd met de daar wonende weduwe, slechts recht heeft op de halve lijftocht. Mocht hij, die recht heeft op de halve lijftocht, nog eens hertrouwen, dan zal zijn na te laten weduwe helemaal geen recht hebben op de lijftocht. Deze bovenstaande uitspraak van de Lutter boeren is ongeveer gelijk aan het over de zelfde onderwerpen bepaalde in de Twentse hoven, aldaar omschreven in de artikelen 18 en 19 van het hofrecht van 1546 (59).

Al met al zag dit er niet al te best uit voor Johan Senior en zijn echtgenote. Blijkbaar heeft Johan met deze uitspraak bedreigd, want kort hierna stuurt Johan Senior een brief naar het klooster, waarin hij zich beklagt over de praatjes en leugens, die zijn stiefzoon over hem verspreidt. Verder zegt hij, dat zijn stiefzoon heeft bedreigd na het overlijden van Senior diens vrouw van de lijftocht weg te jagen en zich daarna te zullen verheugen op de dag, waarop zij bij hem aan de deur komt bedelen (60).

Kort voor deze brief had de overdracht van het erf van Senior aan Junior plaats gevonden. Daar ze het hierover natuurlijk ook niet eens konden worden, werd

deze overdracht geregeld ten overstaan van de drost Ripperda en de prior en procurator van het klooster Frenswegen (61). Van de schulden, die op de Duivelshof drukten, behoefde Junior alleen over te nemen een schuld groot honderd gulden aan Derk Groen te Losser. Deze regeling vond plaats in Bentheim.

Kort hierop verzoeken Jan Duivelshof Junior en Lubbert Luttkhuis om vermindering van de pacht, welke tot dan toe voor hun beider erven gesteld was op de vierde garve (62). Door bemiddeling van burgemeester Meijering van Oldenzaal wordt voor hun beiden gedurende zes jaar een korting op de pacht verleend, zulks in verband met de geldloze tijden, veroorzaakt door de Munsterse oorlog. In 1700 zitten Junior en Senior elkaar weer in de haren. Als bewoner van de lijftocht was Johan Senior, die nu Johan Pennekamp heet, een evenredig deel van de pacht van het hoorderf verschuldigd aan Junior. Hij weigert dit evenwel af te staan.

De advocaat Theodoor Wijntjes te Oldenzaal verzoekt nu namens Jan Duivelshof aan de drost Ripperda toe te staan, dat hij het verschuldigde aandeel van Pennekamp dan maar neemt (63). De drost draagt deze zaak over aan de richter Hulsken van Oldenzaal, welke op zijn beurt weer de kwestie laat regelen door prior Lageman van het klooster Frenswegen. De prior bepaalt, dat Pennekamp over de afgelopen jaren ruim honderd gulden pacht aan Duivelshof schuldig is en dat hij in het vervolg zijn pacht vrijwillig moet betalen (64).

Pennekamp probeert in 1701 nog eens weer om het klooster zijn belastingen te laten betalen. Hij komt dan voor de dag met een uitspraak van het gericht Ootmarsum, waarbij bepaald wordt, dat van het jaarlijkse schoorstenen- of vuurstedengeld de helft moet worden betaald door de eigenaar, tenzij anders is overeengekomen. Hij dient daarbij

Het wallen- en grachtenstelsel aan de west-zijde.

een rekening in, maar deze wordt door het klooster verworpen met verwijzing naar het bepaalde in de erfwinning-brieven. Het klooster zegt echter consideratie te hebben, daar Pennekamp langdurig ziek geweest is en schenkt hem negen rijksdaalders (65).

De uitspraak over het vuurstedengeld van het gericht Ootmarsum was in zichzelf wel juist. Immers, in de Resoluties van Ridderschap en Steden van 10 mei 1599 lezen we, dat het vuurstedengeld moet worden opgebracht door de huurder, die dan de helft kon verhalen op de eigenaar. In de erfwinning-brieven van de Duivelshof was echter bepaald, dat dit soort belastingen geheel ten laste van de pachter zouden komen.

Een aantekening in de erfwinning-boeken van Frenswegen vertelt ons, dat de prior in 1712 een inspectietocht langs zijn bezittingen maakt (66). Hij telde daar de bomen, welke in aanmerking kwamen gehakt te worden. Op de Duivelshof trof hij er 727 aan, op Pennekamp 118, op Luttkhuis 306 en op de lijftocht van Luttkhuis 90 stuks. Totaal 1341 beuken en eiken, die het Klooster wel een aardig bedrag zullen hebben opgebracht.

Eveneens in 1712 verzoekt Jan Duivelshof een vergoeding van 5 gulden per jaar, omdat de schoolmeester gedurende 10 jaar in zijn huis school gehouden heeft. Het markebestuur deelt hem mede, dat hij maar moet proberen om dit geld van de schoolmeester los te krijgen. Men besluit meteen de school in het vervolg te houden op het erve Boerrichter (67).

Hierna wordt nog door drie geslachten Duivelshof om erfwinning gevraagd en wel in 1712 door Johan Duivelshof en Geesen van 't Hövel (68), in 1758 door Johan Duivelshof zonder dat er een echtgenote wordt genoemd (69) en in 1794 door Johan Hendrik Duivelshof en Helena Louvink (70).

Na de Franse tijd werden de bezittingen van de kloosters Frenswegen en

Wietmarschen en van de Johanniter Kommende te Steinfurt toebedeeld aan de graven van Bentheim en Steinfurt (71). Waar het betreft de goederen van de Johanniter Kommende, liggende in Nederland, vocht de Nederlandse Staat deze beslissing aan, maar tevergeefs (72). Waarschijnlijk is deze procedure, evenwel met succes, ook gevolgd voor de Nederlandse goederen van het klooster Frenswegen, want op 26 augustus 1829 verkoopt Gerrit van Riemsdijk, Administrateur der Domeinen in het eerste Ressor te Arnhem het Erve Duivelshof bestaande uit een woonhuis, twee woondershuizen, vier schoppen, een schuur, een bakhuis en verder vele landerijen, aan Jan Duivelshof (73). Bij de opname van het minuutplan omstreeks 1830 behoren bij de Duivelshof 54 percelen grond, met een totale grootte van bijna 100 hectare (74). Het bezit wordt dan abusievelijk gebracht ten name van Jan Hendrik Duivelshof. Op grond van deze foutieve tenaamstelling wordt aan Jan Duivelshof het stemrecht in de Lutter Marke geweigerd. Daarom laat hij in 1850 het bezit op zijn naam overschrijven (75).

In 1869 wordt het erve Duivelshof gesteld ten name van Hendrikus Duivelshof en consorten in De Lutte (67). Hij is de oudste zoon uit een gezin van tien kinderen (77). Volgens de overlevering is door deze kinderen veel strijd gevoerd over de nalatenschap van hun ouders. De gerechtskosten liepen zo hoog op, dat Hendrikus Duivelshof in 1892 het gehele erf moest verkopen om deze kosten te kunnen voldoen. Koper werd toen de Oldenzaalse familie Essink.

In 1924 verkocht de familie Essink een gedeelte uit dit grote landgoed aan de familie ter Kuile te Enschede en wel dat deel, dat in vroeger tijden het gebied van de Duivelshof was (87). Het deel dat de familie Essink behield zal in hoofdzaak bestaan uit de woeste

grond, die aan Duivelshof werd toebe-
deeld bij de markeverdeling.

In het kort zou ik nog wat willen zeggen
van de aanleg van de Duivelshof.

Het meest in het oog springend is de
aanwezigheid van een grotendeels nog
gaaf wallen- en grachtenstelsel (79).
Aan de Westzijde bevat dit stelsel een
vierdubbele gracht met tussenliggende
wallen. Aan de Oostzijde is het stelsel
grotendeels bij de aanliggende es ge-
trokken. De boerderij zelf is, uit het
oogpunt van de landelijke bouwkunst
bekeken, weinig bijzonders. Het enige
opvallende is eigenlijk de enorm grote
deel, die in geen verhouding staat met
haar doel. Bij verbouwingen stootte
men steeds weer rondom de boerderij
op fundamenten. Zo moet er bij de
later aangebouwde boavenkamer een
heel groot bakhuis gestaan hebben,
waarvan de fundamenten gedeeltelijk
nog aanwezig zijn.

Bovendien werden bij de Duivelshof
scherven gevonden, die waarschijnlijk
dateren uit de tiende en elfde eeuw.

Schuin achter de boerderij ligt het
Kerkhof, dat waarschijnlijk een voor-
Christelijke begraafplaats is.

Zoals ik in mijn inleiding al zei, kan men
nog steeds niet aantonen de aansluiting
van de bevolking in Twente, voor-
komend in de post-Romeinse tijd en
die uit de vroeg-Karolingische tijd.
Men heeft bij mijn weten echter ook
nog nooit opgravingen verricht bij een
boerderij, waarbij zowel voor- als na-
christelijke aanwijzingen te vinden zijn.
Het zou daarom naar mijn mening ster-
ke aanbeveling genieten om bij de Dui-
velshof eens grondige opgravingen te
verrichten.

Tenslotte wil ik U, terwille van de volle-
digheid, de volksverhalen vertellen,
die rondom de Duivelshof spelen.

Deze verhalen zijn bijna allemaal ont-
leend aan het Overijssels Sageboek
van Sinninghe (80).

In de eerste plaats zijn er de verhalen,

die in verband staan met het Oelenbos.
Dit bos schijnt, naar de naam te oor-
delen, iets te maken te hebben met
uilen. Zoals U weet, worden Uilen in het
volksgeloof beschouwd als vogels die
kennis kwamen geven van naderend
onheil. Het zelfde vermogen werd toe-
gekend aan eksters en raven. Ik ken
nog wel mensen, die hieraan geloven.
Het gekke is, dat het nog wel eens uit-
komt ook.

Zoals op zoveel plaatsen vertoonden
zich in het Oelenbos Witte Wieven.
Wat deze Witte Wieven daar uitvoer-
den, is mij niet bekend, maar men weet
over deze vrouwen in het algemeen,
dat zij van oorsprong wijze vrouwen
waren. Zij komen voor in groepen van
drie. In het volksgeloof komt men ze
tegen als goede en als slechte wezens,
en ze worden vaak in verband gebracht
met vervallen burchten.

Ook huist in dit Oelenbos het Grijeze
Veulen. Het komt blijkbaar op nog
meer plaatsen voor, vooral in De Lutte
en Usselo. Men kon dit spookbeest uit
het Oelenbos zien komen vliegen,
waarna het de Oldenzaalse Dijk volgde
en in het niets verdween bij de boer-
derij Bultenhuis.

Verder is het Oelenbos de standplaats
van De Gleunige. Over hem het vol-
gende verhaal: Heb je nooit de Gleu-
nige gezien, als het buiten stormt en
raast en aan de duistere hemel maan
noch sterren staan? Als je dichterbij
hem komt, dan vliegt hij als een vuur-
knesterend uit elkaar, of hij laat je de
hele nacht dwalen langs wegen, die je
anders heel goed kent. Hij laat je dwa-
len tot 's morgens vroeg de hanen
kraaien. Bij het Oelenbos verschijnt hij
aan de mensen. Men meent, dat het
een valse landmeter is, die zijn leven-
lang de mensen heeft bedrogen bij het
meten van de markegrond. Nu moet
hij voor straf na zijn dood terug naar
de aarde om ronddwalend land te blij-
ven meten. Zo hard moet hij daarbij
werken, dat de ketting, die hij gebruikt,

roodgloeiend is geworden.

Verder reden in het Oelenbos nog heksen rond op bezemstelen, waarbij ze miauwden als zwarte katten. Bovendien verschenen deze heksen nog aan de mensen in de gedaante van zwarte en grijze konijnen. Hun voorstelling duurde de gehele nacht. Als zwarte katten vermoede heksen traden zowat overal rondom de Duivelshof op.

Ergens in het Oelenbos zou een kruis van onmetelijke waarde begraven liggen. Zo ziet U, dat ook de Duivelshof haar schatverhaal heeft.

Bij de Hunne- of Eggelpol komt een figuur voor, die geen hoofd heeft en planken over de schouder draagt. De Plankendrager, zoals hij genoemd wordt, loopt rechtaan rechtuit, hij gaat voor niemand uit de weg, maar hij doet geen mens kwaad. Dit is waarschijnlijk een geval van naloop, van iemand, die geen rust kan vinden in zijn graf, omdat hij bij zijn leven iets onvervuld heeft gelaten, wat hij beloofd had.

Op de Duivelshof zijn een grote en een kleine Eggel- of Hunnepol. Eggel is een oud Twents woord voor bloedzuigers. Hune is een woord, dat ook voor komt in het woord hunebed. Het woord heeft waarschijnlijk iets te maken met dood. De boeren duiden oude grafheuvels wel aan met Hunepol.

Ergens op de Duivelshof moet 's avonds een geheimzinnig lichtje branden, maar niemand weet tot nu toe waar dit lichtje zich bevond en wat voor een lichtje dit was.

Nu de sagen over de hof zelf. Enige van deze verhalen vertelde ik U al. Op de Duivelshof zou een heiligenbeeld hebben gestaan, waar men van heinde en verre naar toe trok. Naar aanleiding van dit beeld zou de boerdrij ook wel heilige hof genoemd worden.

De Duivelshof heeft ook een kloosterverhaal. Eens zou op de Duivelshof een klooster hebben gestaan. Door het goddeloze leven van de kloosterlingen is dit klooster echter in de grond

weggezonken.

Noch het verhaal over het heiligenbeeld en de processies daar naar toe, noch het verhaal over het klooster, wordt bevestigd door kerkelijke kronieken. Misschien staan ze in verband met het verhaal, dat zegt, dat de Duivelshof eens een heidense cultusplaats was.

Al bijna tot een sage geworden is het verhaal, dat zegt, dat de laatste boer Duivelshof, die op de Duivelshof woonde, een zuster had, die als klopje werkzaam was in De Lutte. Deze vrouw schijnt werkelijk de broek te hebben aangehad, terwijl haar broer in haar nabijheid de achterboks aantrok.

Zo gauw deze 'smerige klop', zoals de verteller van dit verhaal haar aan mij beschreef, 's avonds thuis kwam, inspecteerde zij luid scheldend op haar broer de gehele boerderij. Alle kamers, kasten en laden moesten dan open. Blijkbaar had ze niet veel vertrouwen in haar broer, want niet één avond sloeg zij haar inspectietocht over. Wat er verder van haar geworden is, kon mijn zegsman niet vertellen.

Bovenstaande sagen zijn grotendeels ontleend aan Sinninghe. De meeste ervan waren echter ook nog bekend aan de boer op het erve Hengelman in De Lutte, die deze verhalen uit de overlevering kende.

Aan het eind van deze sagen, die tevens het eind zijn van deze lezing, moet ik nog vermelden, dat waar ik bij de sagen een toelichting geef, ik deze ontleen aan gegevens, mij verstrekt door de heer H. L. Kok te Enschede.

J. J. H. Meijer

Bronvermeldingen

- 1 OBO nr. 1, 797 juni 29
- 2 Mr. G. J. ter Kuile, Geschiedenis van den Hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners (Werken ORG), p. 168
- 3 OBO nr. 307, 1268 mei 13
- 4 OBO nr. 723, (1320-1329) en OBO nr. 996, 1332 februari 7
- 5 OBO nr. 1130, 1337 oktober 29
- 6 W. H. Dingeldein, Het 'Losse Hoes' Groot Bavel
- 7 Inventare Westfalen I, heft IV, X. Rep., nr. 44 en 46, 1398 juni 17 en juli 4
- 8 Inventare Westfalen I, heft IV, VIII. Rep. nr. 277, 1398 juni 24 en nr.280, 1400 februari 3
- 9 Mr. S. Muller Fzn., De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht, 1325-1336, dl. II, p. 780
- 10 idem, p. 793
- 11 idem, p. 793. Hier staat het volgende: Item in denselven jaer opten selven dach ende stede ende in orconde der manne vorscreven ontfeug Egbert Sticker, dat Duvelshof vorscreven opdroech: (Dan volgen Hoykinghof en ten Stroede in de marke Dulder en de tienden over Wernsing in Lossen). Hierbij staat in een voetnoot: Denkelijk te lezen aldus: in denselven jaer enz. dat Duvelshof vorscreven opdroech, ontfeug E. Sticker enz. Deze interpretatie komt mij onjuist voor. Het lijkt mij juist hier letterlijk de tekst te volgen. Immers, op pag. 754 wordt Gerd Snoye beleend met o.a. Hoykinchof en Scroed (Waarschijnlijk: Stroed) in Dulder. Op pag. 780 wordt Johan Snoye geh. Duvelshof, na overlijden van Gerd Snoye, beleend met o.a. Hoycinchof in Dulder en de tienden over Werensinch in Lossen. Gezien het feit, dat deze leenregisters nogal eens onjuistheden bevatten, is het wel aannemelijk, dat hierbij ten Stroede vergeten is op te nemen. We zien dan inderdaad, dat Egbert Sticker beleend werd met lenen, die Johan Snoye of Duvelshof eerst had moeten opdragen.
- 12 Otto Prinz, Das Lehenregister des Grafen Otto von Bentheim, 1336-1364, p. 65/66, ± 1400 (ook hier Johan Snoye geheyt Duvelshoff)
- 13 OBO nr. 373, 1283 april 17
- 14 W. J. Formsa, De oude archieven van Oldenzaal, diverse plaatsen, zie register.
- 15 Tijdrekenkundig register op het oud-provinciaal archief van Overijssel, F, nr. 310, 1449 april 17
- 16 Zie noot 12
- 17 Tijdrekenkundig register, C, nr. 94
- 18 Zie noten 9, 10 en 11
- 19 Markeregt van De Lutte (Werken ORG, Ov. Stad-Dijk- en Markerechten), p. 3
- 20 Idem
- 21 Idem p. 63/64 en archief-Duivelshof
- 22 Archief Duivelshof nr. 1 en 2, 1455 februari 21 en 26
- 23 Tijdrekenkundig register, D, nr. 61
- 24 D. Jordaan J. G. H.zn., De Joffers van Beckum, in 't Inschrien jrg. 1 nr. 6 en jrg. 2 nr 1
- 25 De Blécourt-Fischer, Kort begrip van het oudvaderlandse burgerlijk recht, p. 56 e.v. *
- 26 Archief Duivelshof (verder af te korten tot Duiv.) nr. 3
- 27 Duiv. nr. 3
- 28 W. H. J. Massink, Hoorige rechten in Twenthe, p. 96/97
- 29 Duiv. nr. 4
- 30 Massink, a.w., p. 69
- 31 Inventare Westfalen, Beiband I, heft I, nrs 623 en 682
- 32 Duiv. nr. 6
- 33 Massink, a.w., p. 125
- 34 Duiv. nr. 7/8
- 35 Massink, a.w., p. 71
- 36 Duiv. nr. 7/8
- 37 Duiv. nr. 9
- 38 Duiv. nr. 11
- 39 Duiv. nr. 12
- 40 Duiv. nrs. 10, 13 en 14
- 41 Duiv. nr. 16
- 42 Massink, a.w., nr. 124
- 43 Duiv. nr. 17
- 44 Inventare Westfalen, I, heft IV, zie inleiding bij IX. Reportorium
- 45 Duiv. nr. 18
- 46 Duiv. nr. 19
- 47 Duiv. nr. 22
- 48 Duiv. nrs. 23 en 25
- 49 Duiv. nr. 25
- 50 Duiv. nr. 27
- 51 Duiv. nr. 26
- 52 Duiv. nr. 26
- 53 Massink, a.w., pag. 19
- 54 Duiv. nrs. 28 en 29
- 55 Duiv. nr. 30
- 56 Duiv. nrs. 23, 31, 34 en 35
- 57 Duiv. nr. 34
- 58 Duiv. nr. 37

- 59 Massink, a.w., bijlage I
- 60 Duiv. nr. 32
- 61 Duiv. nr. 38
- 62 Duiv. nr. 39
- 63 Duiv. nr. 44
- 64 Duiv. nrs. 45 en 46
- 65 Duiv. nr. 47
- 66 Duiv. nr. 50
- 67 Markeregt van De Lutte, p. 90
- 68 Duiv. nr. 51
- 69 Duiv. nr. 52
- 70 Duiv. nr. 53
- 71 Inventare, Westfalen I, heft IV.
- 72 C. J. Snuif, Verzamelde bijdragen tot de geschiedenis van Twente, p.
- 73 Gegevens ontleend aan een uittreksel uit kadaster-gegevens, vervaardigd en aan mij toegezonden door de heer H. Woolderink, Stationsstraat 37, Wierden
- 74 Idem
- 75 Idem
- 76 Idem
- 77 Gegevens Burgerlijke Stand der Gemeente Losser
- 78 Duiv. nr. 54
- 79 Haus und Hof deutscher Bauern, Zweiter Band: Westfalen-Lippe, von Josef Schepers. Hierin vindt men plattegronden getekend van boerderijen en spiekers, omgeven door grachten, op de pagina's 99, 101, 104, 170, 215, 244, 256, 257, 259, 277, 286 en bij de afdeling foto's, achterin, de pagina's 14, 15, 16, 35, 36, 56.
- 80 Een groot aantal van deze volksverhalen is nog bij overlevering bekend bij enkele oude boeren, wonend in de omgeving van de Duivelshof.

Opmerking: Regestenlijsten van het huisarchief-Duivelshof berusten op het Rijksarchief te Zwolle, in het archief van de Oudheidkamer Twente te Enschede, bij de fam. Ter Kuile op de Duivels-hof en bij ondergetekende.